

Duško Vejnović¹

*Univerzitet u Banjoj Luci,
Fakultet bezbjednosnih nauka*

Vladimir Stojanović²

*Univerzitet modernih znanosti
CKM, Mostar*

Boris Trivanović³

*Evropski defendologija centar,
Banja Luka*

Prethodno saopštenje

UDK 323.1(497.6):[316.334.3:316.614.5/.6

DOI 10.7251/SOCSR2120027V

COBISS.RS-ID 133794561

Prihvaćeno: 19.03.2021.

Bosna i Hercegovina – Država ili bauk pravne države

Apstrakt

U Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: BiH), kao državi sa složenim državnim uređenjem, dominantni su suprotstavljeni i posebni nacionalni i socijalni interesi, koji isključuju zajedništvo i socijalni kompromis. Takvom stanju u društvu, u značajnoj mjeri, doprinose političke stranke u BiH, čije djelovanje ne dovodi do promjene društvenih uslova, već je isključivo usmjereno na borbu za glasove i osvajanje vlasti radi ostvarivanja sopstvenih partikularnih interesa. Ukoliko se „paritetna demokratija“, kao obilježje političkog sistema BiH i specifičan oblik pluralističke demokratije, u kojoj je fokus na grupi, a ne na pojedincu-građaninu, primjenjuje kao jedini oblik demokratije u jednom društvu i državi, onda postoji stvarna opasnost da pojedinci i uže grupe uzurpiraju moć i figuriraju kao jedini „zaštitnici“ nacionalnog interesa, a na šta značajan uticaj ima i deficit demokratske tradicije, te nizak stepen obrazovanosti stanovništva u BiH. Kao jedan od dominantnih faktora koji usporava integrativne procese u BiH javlja se populistički model javne politike, koji podrazumijeva promjenu institucija vlasti putem demokratskih izbora, te uklanjanje svih institucionalnih demokratskih ograničenja njihovog vladanja nakon osvajanja vlasti na osnovu „demokratskog izbornog legitimiteta“. BiH treba visok stepen političke socijalizacije, kako bi se gradili zajedništvo i jedinstveni ciljevi, te pospješili integrativni procesi.

¹ Redovni profesor; dusko.vejnovic@unibl.org

² Redovni profesor; vladastojanovic.ppf@gmail.com

³ MA; boristrivanovic@yahoo.com

Gljučne riječi: političke stranke; Bosna i Hercegovina; demokratija; paritet; populizam; autokratija; nacionalne i vjerske podjele; politička socijalizacija

Bauk države kao alibi za lov u mutnom

BiH je političko društvo, društvo različitih, protivuriječnih i konfliktnih interesa, kako socijalnih tako i nacionalnih. U BiH se može reći da je prisutan „trougao“ moći, sprega političke, privredne i finansijske oligarhije ili, eufemistički rečeno, „rukovodećih grupa“, koje stvaraju bauk⁴ države, kao alibi za „lov u mutnom“⁵. Različitim oblicima uzurpacije vlasti i (pljačkaške) privatizacije društvenog, uz posvemašno nepoštivanje zakona, sprovede se organizovana korupcija i kriminal (kleptokratija). Parole i fraze u BiH su se istrošile i nemaju više motivacijskog naboja. Treba joj rad, stvaranje, a ne varanje. Međutim, na djelu je devalorizacija ekonomske, društvene i moralne vrijednosti uopšte. BiH je sve više politički provizorij, lokus dogovora dva entiteta, distrikta Brčko i tri konstitutivne nacije, te vječno problem ostalih. Ona je mehanički zbir, a ne organsko jedinstvo (uostalom, organsko se jedinstvo i ne može dogovoriti, ono se jedino može proizvoditi), eventualno alibi za promašaje i pokriće za dugove. Kod nas u BiH se opšti interes ne konstituiše ni na funkcionalno-radnom, a niti na političko-teritorijalnom principu. U BiH ne funkcioniše ni tržište ni država. Interes BiH ne može biti zbir posebnih interesa, egoizama i partikularizama. Zajedništvo u BiH nije moguće na isključivostima i partikularizmima nacionalnog. BiH može jedino funkcionisati svojom unutrašnjom logikom⁶, a tj. međuzavisnošću njenih entiteta i nacija. Kolektivna svijest, kao kohezivna snaga zajednice, jača u teškoćama i pred opasnostima. No, i ta svijest mora imati pozitivne socijalne stimulanse. Jedan od takvih stimulansa mora biti i konzistentna socijalna politika. Ne egalitarizam, kojem su ljudi inače skloni u kriznim društvenim situacijama, kakva je naša, već podjednake šanse za sve. Nezaposleni u BiH su najviše diskriminirana kategorija stanovništva. Pitanje – Šta društvo može učiniti za nezaposlene? – danas treba radikalizovati u pitanje: Šta zaposleni (ne)radnici mogu

⁴ Opis bauka u mitologiji i narodnim predanjima: „Bauk je opisan kao zastrašujuće stvorenje, koje nespretno korača i krije se na tamnim mestima (u rupama ili napuštenim kućama) gde čeka da zgrabi, odnese i proždere svoju žrtvu. Jedini način na koji se bauk može oterati je sa jakim svetlom i bukom.“ Špiro Kulišić, Petar Ž. Petrović, Pantelić Nikola, *Srpski mitološki rečnik*, (Beograd, NOLIT, 1970)

⁵ Nažalost, u Bosni i Hercegovina je sve prisutnija kleptokratija, manifestovana kao korupcija i kriminal.

⁶ Da bi Bosna i Hercegovina funkcionisala, ona treba biti prihvaćena od svih građana, kao zajednička garancija demokratije, pravne države i suživota.

učiniti za nezaposlene? U samom je radu, filozofski rečeno, veliko lukavstvo uma. Odricanja, na koja smo prinuđeni, ne mogu dati bitnije i dugoročnije efekte, ako ih ne bude pratilo stimulisanje rada i stvaralaštva. Spremnost na odricanje brzo se istroši i splasne ako se ne osjeti, u činu i svrsi odricanja, ne samo izgled na budućnost, nego i opipljiva sadašnjost. Nema autoriteta u BiH koji bi mogao kompenzovati eventualno, pa i aktuelno nejedinstvo koje, pored ostaloga, nužno slijedi iz dejtonskog konfederalnog uređenja BiH. Političke stranke po svojoj socijalnoj strukturi, a to znači i svojom sviješću, nisu stranke socijalnog kompromisa. Političke stranke ne smiju biti klasične političke partije, koje se bore za vlast i glasove, već moraju biti partije koje se bore za ljude, mobilišu ih i predvode u bitkama za promjenu društvenih uslova, za više prostora slobodi, stvaralaštvu i ljudskom dostojanstvu. Partija, koja se plaši iskušenja političke vlasti, uporno proklamujući svoju distancu od nje, nije dorasla zadacima što ih ovo vrijeme stavlja na „dnevni red“. Nije, dakle, sposobna da ih rješava ni drugim (nepolitičkim) sredstvima kao idejna, moralna, vaspitna snaga društva. Opštepoznata misao radnika iz socijalizma u bivšoj Jugoslaviji je: „... da će radnici i dalje plaćati ceh i za ono što nisu popili i za ono što nisu razbili sve dok Partija (danas političke stranke) i Sindikat ne stanu, bez imalo kolebanja i demagogije na njihovu stranu. Sve dok njihovi vrhovi ne budu bliže radničkim interesima nego državi i vlastitim foteljama“.

Vlast u BiH-paritet i demokratija: nacionalne, vjerske, političke i kulturne podjele

Istorijski je poznato da nijedna vlast, nigdje i nikada, nije imala (niti po prirodi same vlasti može imati) „unutrašnju legitimaciju“ svih. Politički legitimitet i opstaje na stalnom opravdavanju i osporavanju vlasti, bez obzira kojim se sredstvima pri tome služili imaoci ili osporavatelji vlasti. Svako je vladanje nedemokratsko, ali svako vladanje nije jednako nedemokratskom. Na toj, na oko sitnoj, ali značajnoj i osjetljivoj, razlici treba graditi odbranu vrijednosti demokratije. Načelo paritetnog odlučivanja ne udovoljava ni nekim elementarnim zahtjevima i dostignućima demokratije privatnog vlasništva (građanske demokratije), a kamoli savremenim vidovima demokratije. U unutrašnjoj logici BiH političkog sistema ne postoji opšti interes. Postoji samo dogovaranje i utvrđivanje zajedničkih interesa u dejtonskoj BiH. BiH i nije mišljena kao politička zajednica, kao ono opšte svijeta posebnih interesa, već samo kao mogućnost dogovaranja posebnih interesa oko mjere zajedničkog interesa. A i u tome je dogovaranju sistemski preferiran (a u praksi apsolutizovan) posebni interes. Odatle toliko muke i utroška energije oko utvrđi-

vanja i ostvarivanja zajedničkih interesa u dejtonskoj BiH. Paritetni princip odlučivanja u institucijama BiH (koji se praktički svodi na pravo veta) polazi od pretpostavke o nekom jedinstvenom, homogenom i neprotivurječnom nacionalnom (entitetskom) interesu. Nacionalni suverenitet u BiH sve više se nadređuje narodnom suverenitetu. Ova apsolutizacija nacionalnog, paritetnog, principa treba nacionalnim političkim birokratijama, koje time jačaju svoju moć i učvršćuju temelje svoje reprodukcije. Naša „paritetna demokratija“ predstavlja svojevrsni oblik pluralističke demokratije, demokratije koja uvažava grupu, ali ne uvažava pojedinca. U tako složenoj, višenacionalnoj, zajednici, kakva je BiH, takav je oblik pluralističke demokratije nezaobilazan. Međutim, ako on bude isključivi oblik, ako se favorizuje (a te su tendencije evidentne), ako iz političkog procesa potisne pojedinca kao subjekta politike, onda je sasvim realna opasnost od uzurpacije moći pojedinaca i užih grupa, kao „zastupnika i branitelja“ grupnog, nacionalnog, interesa. Ovakvoj opasnosti i tendenciji idu na ruku okolnosti nedovoljno ukorijenjene demokratske tradicije u BiH i institucionalni politički sistem, skrojen po mjeri „grupne demokratije“. Ako je pri tome temelj ovakve demokratije nacija, onda je od uzurpacije moći do neke od varijanata totalitarizma samo jedan korak. Sada je u BiH princip većinskog suspendovan, pa se u BiH može govoriti o „veto federalizmu“. Demokratski princip većinskog odlučivanja o svim pitanjima u institucijama BiH bi obezvrijedio princip načelne ravnopravnosti entiteta kao federalnih jedinica, a to znači i ravnopravnosti naroda. Tako i tendencija ka apsolutizaciji paritetnog principa narušava ne samo demokratsko načelo nego i temeljne principe federalizma. Postoje, naravno, neka pitanja, kao što su temeljna pitanja konstitucije globalnih odnosa u BiH koja se moraju rješavati paritetno, kako bi se izbjegla svaka majorizacija i nacionalna diskriminacija. Ako se ovaj princip primjenjuje suviše široko, on blokira svaku mogućnost racionalnog funkcionisanja sistema. Bolje rečeno, sistem se pretvara u poprište dnevnih sukobljavanja posebnih interesa. Output je toga provizorija da su svi na gubitku. Treba naći ravnotežu između majorizacije, kao odlučujuće moći većine, i soluciju za „tiraniju manjine“. Velika prepreka za ovu ravnotežu su nacionalne i vjerske podjele u BiH.

Političke (nacionalne) i kulturne (vjerske) podjele su prepoznatljiva obilježja u BiH, što predstavlja ozbiljan problem za stvaranje građanskog (civilnog) društva za duži vremenski period. Naša istorija bila je vojna i diplomatska, a ne ekonomska i kulturna. Ovdje se bez prijatelja mora, ali bez neprijatelja ne može, jer se unutrašnji ili spoljašnji neprijatelj koristi kao integrativni princip. Nacionalni heroji i nacionalni identitet u BiH uvijek su u prvom planu, dok se demokratski kompromisi zanemaruju, što nije posljedica samo unutrašnjih podjela, nego i politike velikih sila (otomanske, venecijanske,

habsburške), koje su se držale principa *divide et impera* (podijeli pa vladaj). Osnovna obilježja političke kulture u BiH su provincijalizam, patrijarhalni mentalitet i nepovjerenje prema drugom i drugačijem. Nizak obrazovni nivo stanovništva u Bosni i Hercegovini je stalan pratilac, bez obzira na političke promjene.⁷ U ovako zatečenom stanju društva BiH, veoma je teško obezbijediti funkcionalnost i sprovesti Dejtonski mirovni sporazum.

Dejtonski Ustav BiH je datost, koju naša proizvoljna verbalistika ne može promijeniti već može, naprotiv, otežati put do tih promjena. Ustav BiH je oktroisani, formalno čvrsti, kodifikovani i pisani ustav, koji predviđa federalno državno uređenje, republikanski oblik vladavine i politički režim konsocijativne demokratije.⁸ Ustav nije vizija ni utopija, on je konstitutivni, realno-programatski akt. To, između ostalog, znači da njegove kategorije moraju biti jasne, moraju označavati realno stanje i biti pogodan instrumentarij za bolje razumijevanje i mijenjanje toga stanja. Zanimljivo je li ono realno, Ustav ne može biti ni pogodan programski okvir i projekcija za nešto novo. BiH je stvar dogovora dva entiteta, distrikta Brčko i tri konstitutivna naroda. Dakle, ona opstaje samo uslovno: utoliko i tako, ukoliko i kako se dogovore entiteti i konstitutivni narodi. Za Srbe u BiH nije prihvatljiv nikakav oblik iznuđenog unitarnog jedinstva. Prihvatljivo je jedino jedinstvo različitosti, jedinstvo u razlikama. Ako, međutim, insistiramo na specifičnostima i razlikama, samo na posebnome, onda jedinstvo postaje fikcijom ili alibijem za separatizme i nacionalizme. Šta uopšte čini BiH kao zajednicu, ako ne svijest o zajedništvu, kao izraz njenog društvenog bića, dakle, i kulturna, duhovna sinteza. Ne čini je, valjda, samo institucijsko normativni poredak („sistem“)? Postojeći model federalizma u BiH, iako sadrži bitne elemente konfederacije, nije (jedina) prepreka integracijskim procesima. Tim prije, treba se pitati o drugim, „van-sistemskim“ uzrocima evidentnih pojava dezintegracije. Oni, svakako, nisu ekonomski, bez obzira što su ekonomske posljedice ne samo uočljive nego i katastrofalne, jer ekonomska logika traži integraciju i koncentraciju. Ti su uzroci, prije svega, politički. Volja za moć političkih oligarhija sve momente socijalnog života preparira za vlastitu upotrebu. Kad joj u tu svrhu zatreba malo nacionalizma, ona će ga pronto isporučiti, kad joj zatreba malo veća doza neprijatelja, ona će ih proizvoditi, izmisliti (ili će se „pozvati“ na već postojeće i poznate neprijatelje). Sve drastičnije manifestacije i erupcije nacionalizma u nas zbile su se i zbivaju se bilo pod direktnom dirigentskom

⁷ Duško Vejnović, *Politička kultura, dijalog, tolerancija i demokratija u Bosni i Hercegovini* (Banja Luka: Klub studenata Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci i Evropski defnologija centar, Banja Luka, 2014)

⁸ Goran Marković, *Ustav Bosne i Hercegovine*. u: Zborniku *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine-izabrani aspekti* (str. 57-83) (Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Konrad Adenauer, Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, 2009.)

palicom političkih oligarhija, bilo uz njihov prešutni pristanak ili ne. Ovaj se pristanak povlači tek kada nacionalizam toliko eskalira da počinje ugrožavati svoje mentore i podstrekače. Sama volja za moć često je kratkovidna, dozvani duh iz boce zna nekontrolisano eksplodirati i ne da se natrag u bocu: od sluge postaje gospodarom.

Legitimisanje političke volje, koja nema svoje utemeljenje u narodu, građanima, nastoji se zadobiti u naciji. To su već legalno otključana vrata nacionalizmu, koji uvijek vrebava svoju priliku. Socijalna mu kriza itekako pogoduje. Ako je nekada politika bila definisana kao mudrost upravljanja ljudima i stvarima, u svrhu ostvarivanja najviših vrijednosti (istine, pravde, slobode, svetosti života, itd.), onda se ona danas definiše kao ogoljela i krvoločna borba društvenih grupa i pojedinaca za osvajanje, očuvanje i povećanje moći, vlasti i koristi, koje idu uz to. Suština politike u BiH je borba oko raspodjele i kontrole društvene moći – politika je drama. Filozof volje za moć je rekao: *Došlo je vrijeme da se ponovo promisli šta je politika, jer ovakva kakva je sada i ovdje, ona je mjesto gdje su sve duševne bolesti zakazale sastanak*. Sa dovoljno razloga, može se reći da su na ovim prostorima BiH još uvijek veoma moćne mitske i paganske predstave i vjerovanja, koja po pravilu oživljavaju u trenucima političkih i društvenih kriza. Kad god se ponove krizne situacije uvijek se obnove ovi mitski i paganski obrasci. U kriznim situacijama se ne traži učitelj nego spasitelj: harizmatički vođa uvijek ima šansu kada nije moguće riješiti krizu na racionalan način, što je slučaj i u BiH.⁹ Stručne i naučne analize stanja politike u BiH se slažu oko nedostatka pravih socijalnih projekata, koji bi bili prezentovani i primijenjeni od strane političara. Nažalost, može se reći da se slogan: „Hajde da zaboravimo na sutra!“ – pretvorio u nacionalne i nacionalističke himne u BiH. Populizam, autokratija i oštra retorika u BiH potisle su demokratiju, pravo, pravdu i pravne procedure, a političke elite, umjesto upotrebe, u dobroj mjeri su u funkciji zloupotrebe vlasti i uvode nacije i narode u tzv. „dobrovoljno ropstvo“.

Populizam, autokratija i oštra retorika – opasnost za BiH

BiH, kao i drugi, mora se pozicionirati na međunarodnom tržištu znanja, ideja, roba, kapitala i svega ostalog. Jedna od egzistencijalnih prijetnji daljem razvoju globalne „multilateralne konkurencije“, u narednom periodu, mogla bi biti široka inklinacija ka populističkom modelu javne politike, što bi moglo obesmisлити svaki zahtjev za stvaranjem transparentne i odgovorne vlade od povjerenja i kredibilitnosti, koja bi mogla uspješno koordinisati novu struk-

⁹ Vejnović, *Op.cit.*

turu promjena koja je na vidiku. U uslovima kada se teško mogu očekivati društvene promjene, koje ne isključuju masovno nasilje kako u razvijenom demokratskom svijetu tako i u perifernim zajednicama, ovakav model javne politike mogao bi voditi izostanku svake odgovornosti populističke vlasti.¹⁰

Ono što je zajedničko za „savremene“ populiste, a takvih je puno u BiH, jeste promjena institucija vlasti putem demokratskih izbora, da bi se potom na „demokratski“ način uklonila sva institucionalna demokratska ograničenja njihovog vladanja (slobodni mediji, politička opozicija, institucionalne zaštite manjina i pojedinca). Sa ovom strategijom legalizuje se prekid sa procesom demokratizacije i otvara se put ka uspostavljanju „demokratskog autoritarnog režima“¹¹, koji je sposoban provesti promjene u javnoj politici, bez pravnih (demokratskih) prepreka, koje su sprječavale liberalnu demokratiju da efikasno odgovori na hitne društvene probleme.¹² Kroz stvaranje „demokratskog autoritarnog režima“ (neki njegovi elementi su prisutni i u BiH), koji sve više izrasta u personalnu diktaturu lidera (*personal dictatorship*) i eliminiše demokratsku legitimnost otpora protiv personalne diktature, otvoren je put rastakanju konstitucionalizma i demokratije, u eri globalnih strukturalnih promjena, što čini najveću prijetnju razvoju demokratije u 21. vijeku.¹³

¹⁰ Glasanje Ujedinjenog Kraljevstva o Brexitu i izboru Donalda Trumpa u Sjedinjenim Državama nesumnjivo su primjeri gdje je relativno dobro informisano biračko tijelo glasalo protiv njihovog ekonomskog samo-interesa. Kada je početkom 2012. godine nigerijska vlada najavila oštro smanjenje subvencija za gorivo, širom zemlje su izbili protesti. Iako su smanjenja subvencija nesrazmjerno naštetila bogatim ljudima, mnogi protestanti bili su siromašni. Zašto? Budući da su nivoi korupcije i lošeg upravljanja u Nigeriji bili toliko visoki da su subvencije za gorivo jedini način na koji obični Nigerijci vide bilo kakvu korist od naftnog bogatstva zemlje. Kada je vlada obećala da će iskoristiti dio ušteda od smanjenja subvencija za gorivo za kompenzaciju siromašnih, protesti su se nastavili. Budući da je vlada u prošlosti učinila malo, kako bi pomogla siromašnima, zašto bi to učinila sada?

¹¹ Često puta demokratija biva zloupotrebljena, koristi se u ime nekoga i za nekoga, kao svojevremeno tridesetih godina 20. vijeka, kada je i sam Hitler došao na vlast putem demokratskih izbora, izabran demokratskom voljom naroda, kasnije uspostavivši autokratski oblik vladanja u okviru totalitarnog režima. Otuda se pokazalo da su demokratija i fašizam nerijetko lice i naličje modernizacije.

¹² William A. Galston, The populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*. Johns Hopkins University Press. Vol. 29, No. 2, (April 2018), p. 8

¹³ „Podaci o autoritarnim režimima pokazuju da je donedavno puč bio primarna prijetnja demokratiji. Od 1946. do 1999., 64% demokratija propalo je zbog takvih pobuna. Međutim, u posljednjoj deceniji, autoritarnizacija podstaknuta populizmom porasla je, čineći 40% svih demokratskih neuspjeha između 2000. i 2010. godine, izjednačavajući se, po učestalosti, sa pučevima. Ako se trenutni trendovi i dalje nastave, populistički podstaknuta autoritarnizacija uskoro će postati najčešći put do autokratije. Podaci pokazuju da je nešto manje od polovine (44%) svih slučajeva autoritarnizacije, od 1946. do 1999. godine, dovelo do uspostavljanja personalističkih diktatura. Međutim, od 2000. do 2010. taj se udio povećao na 75%. U većini slučajeva, populistički su se moćnici na vlast popeli uz podršku političke stranke, ali su se po-

Ta populistička prijetnja demokratiji dolazi upravo iz sfere legitimnosti demokratskog izbora populističkog autoritarnog režima (vođe), koji je na temelju tog „demokratskog izbornog legitimiteta“ ovlašten da vrši dalje političke i ekonomske promjene bez ikakvog nadzora javnosti. Populistički režim (vođa) iz tog „demokratskog izbornog legitimiteta“ vuče legitimno pravo da ukine svaku mogućnost javne kritike, koja se po običaju kvalifikuje kao politički otpor opozicije, ili kao neprijateljske provokacije „pete kolone“ ili kao zavjera nacionalnih, vjerskih manjina ili migrantskih grupa, što stvara klimu straha i nepovjerenja u kojoj se otvaraju nove perspektive za autoritarne režime, u čijim rukama je koncentrisana sva politička moć. Tako koncentrisana politička moć omogućuje kontrolisanje zakonodavne, sudske i izvršne vlasti, što otvara prerastanje autoritarnih režima u personalnu diktaturu populističkog vođe. Ovaj proces danas je jedan prepoznatljiv politički fenomen u BiH, regionu i savremenom svijetu. Vjera i religija u BiH se zloupotrebljavaju i koriste u prljave političke svrhe.

Istorija svake religije pokazuje i dokazuje da je od samog početka bilo različitih načina vjerovanja i da su sva ova vjerovanja zadovoljavala individualne i kolektivne potrebe i želje vjernika. Tek kada je jedan oblik vjerovanja proglašen za zvanični sistem (npr. hrišćanstvo u starom Rimskom carstvu), onda su svi drugi oblici ispoljavanja vjere smatrani odstupanjem od prave vjere (mistici, monasi, jeretici, šizmatici itd.). U društvima gdje je crkva odvojena od države, zakon o vjerskim zajednicama tretira sve vjerske grupe kao ravnopravne. Međutim, specifičnost islamske zajednice je u tome što su vjerske i pravne norme (koje propisuje država), u stvari, istovjetne (šerijatsko pravo).¹⁴ Često puta u BiH društvo, država i partija poistovjećuju se sa vjerom i religijom.

Poznato je da društvo nije isto što i država. Želje, potrebe i interesi društva uvijek su širi i dublji od moći države da ih zadovolji kroz svoje ustanove. Zbog toga ne bi trebalo da čudi što se dobar dio društvenog života odvija izvan sistema državnih ustanova. Nevladine organizacije u BiH trebalo bi da se angažuju na zaštiti društva od države, to jeste da stalno dokazuju da se politički život odvija u međusobnim odnosima ljudi, a ne samo u odnosima ustanova, jer valja štititi ovaj slobodni prostor života od državne kontrole i prinude.¹⁵ Treba se suprotstaviti sveprisutnijem govoru mržnje u BiH.

Riječima se mogu izreći najviše istine i najpodlije laži. Danas su riječi postale oružje – jezik i govor su polje borbe za moć i vlast. Odnosi između tri

tom pokazali efikasnijima u izolaciji konkurentskih glasova iznutra.” Andrea Kendall-Taylor & Erica Frantz, *How Democracies Fall Apart*, *Foreign Affairs*, Council on Foreign Relations, (December 5, 2016), pp. 1-2

¹⁴ Duško Vejnović, *Op.cit.*

¹⁵ *Ibidem*

političke zajednice u BiH oslikavaju se u jeziku i govoru, kao u nekom ogledalu. To su riječi iza kojih ostaju vidljive posljedice: ima neprijatnih, otrovnih i smrtnih riječi, kojima se postiže strašan efekat na ljudsku dušu i kolektivno sjećanje. Sve bolesti ovih zajednica, pa i BiH, prvo su vidljive u jeziku i govoru – ako boluje jezik i govor, onda boluje pojedinac i zajednica. Stari kineski mudrac opominjao je: *Kad se kvari jezik, kvari se i narod!* Oboljeli jezik i govor uvijek prethode oboljelim društvima: prve tamnice, prvi zločini i prve grobnice pripremaju se u jeziku i govoru. Prve mine su jezičke mine. Mi u BiH ni danas nismo svjesni svih bolesti, što ih je kratkovidna politika unijela u jezik i govor.¹⁶

Sistem i kriza u BiH – problem duhovne tromosti

Postojeći model BiH sadrži bitne elemente konfederacije, ali on ne smije biti prepreka integracijskim procesima. Uzroci integracije i dezintegracije BiH su, prije svega, politički. Volja za moć političkih oligarhija sve momente složenog socijalnog života preparira za vlastitu upotrebu. Sve drastičnije manifestacije i erupcije nacionalizama i nacionalnih isključivosti u BiH zbile su se i zbivaju, bilo pod direktnom dirigentskom palicom političkih oligarhija, bilo uz njihov prešutni pristanak. Legitimisanje političke volje, koja nema svoje utemeljenje u narodu, nastoji se zadobiti u naciji. Nacionalizmu itekako pogoduje socijalna kriza kod funkcionisanja BiH, odlučujući subjekt nije građanin, nego nacija. Građansko je *de facto* podređeno nacionalnom, državnom, entitetskom. Sve naše diobe i nacionalni bunker u BiH, iz kojih se dogovaramo i sporazumijevamo, imaju u svome temelju, nepovjerenje i svijest o zajednici, nego strah i nepovjerenje, u čijoj je pozadini poimanje nacionalnog i političkog kao privatno-vlasničkog. U BiH se teško skida prtljag prošlosti. Naš duhovni prostor još uvijek je prenaseljen našim traumama, preosjetljivostima, revanšizmima. Umjesto istine budućnosti, pravimo još uvijek „bilanse mržnje“, pa „birčimo“ parcijalne „istine“ prošlosti. To, naravno, ne znači da crne bilanse treba zaboraviti, ali oni ne mogu i ne smiju biti putokaz i kriterij budućnosti. Dugo je godina i decenija na bh. etničkim, geopolitičkim i kulturnim prostorima trajao proces „onesposobljavanja svijesti“, proizvođači neznanje, primitivizme i konflikte za tuđ račun, da bismo bili spremni („osposobljeni“) za kritičku samorefleksiju. Problem BiH je zakon duhovne tromosti, kao jedini zakon¹⁷, u miljeu naše političke kulture. U BiH treba biti

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ BiH je inhibirana za društvene promjene ka društvenom progresu svih, zbog parcijalnih interesa upravljanja. Produbljivanjem krize u BiH, građani su izgubili motivaciju za javno djelovanje, učestvovanje u javnim poslovima, te se ta djelatnost prepustila manjini patokrata, koji upravljaju većinom normalnih ljudi.

protivnik svakog hegemonizma i unitarizma, ali je isto tako bilo čiji separatizam i nacionalizam najveća opasnost i „istorijska kuga“ za BiH. Formula zajedništva u BiH je pretpostavka samobitnosti, samostalnosti i modernog opstanka BiH. Različite parafraze, te formule, nacionalističke, separatističke, liberalističke, unitarističke (a sve su one „u opticaju“), rade ne samo protiv BiH, kao cjeline, nego i protiv naroda, u ime kojega bi da govore. Narod ne živi lagodno, neće samo „hljeba i igara“, ima duže pamćenje od pojedinaca: misli iz sabranog historijskog iskustva, iz nevolja, uzleta i muka čitavih generacija, pa mu nije stalo do toga da bude drugačije, nego da bude bolje. BiH za neke danas već skoro ništa ne znači, što nije dobro, jer ona je međunarodno priznata država i u njoj treba tražiti mjesto i dogovor za sve nacije i nacionalne manjine, uz maksimalno poštivanje ljudskih prava i sloboda, bez obzira na rasu, vjeru i naciju. Centralističko-unitaristička BiH nije moguća i ona ruši temelje i ovakve dejtonske BiH.

Države koje se temelje na nacionalnoj kulturi (kao što je to slučaj u BiH) teško mogu da se uklope u novi svjetski poredak, u kome važe univerzalne vrijednosti, norme i pravila ponašanja. Za ove prostore, prostor BiH, može se slobodno reći da ljude dijeli ono što im je zajedničko: zajedničko porijeklo, zajednički običaji, zajedničke ustanove, zajednički jezik itd. Ovdje imamo bogato iskustvo sa nelogičnom činjenicom da južnoslovenski narod (Srbi, Hrvati, Bošnjaci) dijeli isti jezik, jer je preko 90% riječi isto, a nekoliko procenata različito. Netrpeljivost i mržnju ne izazivaju velike razlike, nego baš one male, pa su u pravu psiholozi kada govore o „narcizmu malih razlika“, jer svako pleme hoće da bude nacija. Uprkos svim socijalnim razlikama među pojedincima iste nacije, nacija se doživljava kao bratska zajednica: u nacionalnoj svijesti sve nejednakosti su izbrisane u ime jedinstva nacije! To se postiže vještom manipulacijom političkim simbolima (zastava, grb, himna, mitski junaci itd.) jer mit nudi lični identitet i kolektivnu identifikaciju sa zajednicom (nacionalnom, vjerskom i sl.): on odgovara na pitanje ko sam ja i gdje je moje mjesto u strukturi društva. Zajednica koja je utemeljena na nacionalnom mitu protivi se promjeni: identitet i promjena ne idu zajedno. Ovi zatvoreni obrasci (*closed patterns*) arhajskog duha, svakako, smetnja su širim integrativnim procesima i toleranciji između naroda i njihovih kultura u BiH: umjesto demokratskih pregovora i zajedničkog života svaki narod ističe svoje slobodarske tradicije i nacionalne heroje. *Strah od živih reguliše pravo, strah od mrtvih reguliše mit*. Stoga su mrtvi kao moralni policajci društva. U BiH demokratija se uči, jer narod nema iskustva sa demokratskim oblicima mišljenja, vjerovanja i odlučivanja: ovdje je na djelu prelaz od vladavine jedne volje (samovolje vođe) na vladavinu zakona. Drugim riječima, vladavinu straha postepeno zamjenjuje vladavina prava. A to je veoma težak i dug pro-

ces, jer rodovsko-plemenska svijest i način života na ovim prostorima teško se mogu uzdići na ravan univerzalnih vrijednosti, normi i pravila ponašanja. Ako hrišćanstvo i islam, kao univerzalne religije, nisu uspjele da za toliko vijekova iskorijene ovaj paganski način mišljenja i delanja, onda se ni mi danas ne možemo nadati da ćemo u bliskoj budućnosti imati više uspjeha.

Pred nama je u BiH veoma važan i težak zadatak. Mi se moramo učiti dijalogu i toleranciji, jer sve naše nevolje proističu iz činjenice što mi ne umijemo da komuniciramo jedni sa drugima. Samo vaspitanjem i obrazovanjem za dijalog i toleranciju može se steći svijest da su drugi čovjek i naša kultura naša dopuna, a ne naš pakao. Ko nije trpeljiv, ne može biti savremen čovjek: još nije dorastao do čovjekove visine! Da bi to postigao, on mora da osluškuje različite glasove vremena i različite načine govora, jer samo tako ima mogućnosti da upoređuje, bira i stvara. Jedan uistinu dijaloški način mišljenja i življenja imao bi za posljedicu da među misliocima ne bi bilo dogmatika, među vijernicima ne bi bilo fanatika, a među političarima ne bi bilo tirana.¹⁸

Gdje smo i kako dalje? Problem (ne)odgovornosti

„Optimista sam, jer se ovako dalje ne može.“ Teorija je pozvana, čak pri nudena da dokazuje i brani svoju praktičnost, da pomogne otklanjanju ili makar ublažavanju posljedica nesreće iz spomenute metafore. No, možemo li iz svojih struka, disciplina, svojih zabrana i parcela nauke i politike reći poput Rusoa: *Vjerujem da mogu riješiti to pitanje*. Sve promjene u BiH prati porast birokratskog, parazitskog aparata, koji se umnožavao logikom samoreprodukcije, tražeći nove prostore i mogućnosti svoje ekspanzije i nalazeći ih u novim, sistemskim, promjenama. Nasuprot tome, treba uspostaviti respektabilan sistem odgovornosti. Odgovornost je izvedena kategorija. Biti odgovoran znači savjesno i stručno obavljati svoj posao, svoju funkciju. Biti neodgovoran znači postupati drugačije, znači moći postupati drugačije. A „moći postupati drugačije“ je indikacija sistema koji „ne radi“ za proklamovani društveni odnos i njegove temeljne vrijednosti već ih, naprotiv, ugrožava. Društvo je alibi za sve vrste uzurpacija, kako vlasti, tako i vlasništva. Potrošački sindrom je toliko ovladao našim društvenim organizmom, da možemo opravdano tvrditi da je naše društvo paradigma potrošačkog ponašanja. Ne smije se otimati radnicima, da bi se davalo neradnicima. Na malom prostoru BiH je previše univerziteta, akademija nauka i umjetnosti i previše visoko obrazovanih građana, previše je naučnih instituta, a nažalost malo praktičnih rezultata od svega naprijed navedenog. Još malo pa će svaki naš naučnik,

¹⁸ *Ibidem*

istraživač, stručnjak (ili, kako bi rekao Lj. Ršumović, „sekretar za južni vrtar“), pored diplome i titule, moći oko vrata okačiti i stranu licencu. Kakav je to mlinski kamen oko vrata društvu u BiH!? Skupo je i često neizvjesno ulaganje u vlastitu pamet, ali je višestruko skuplje kupovanje tuđe. Ne smije nam biti osnovna deviza da stranu pamet u BiH, kao osnovnu, ugradimo u razvoj i prosperitet. Moramo sarađivati sa onima koji znaju, umiju i imaju, a ne zatvarati se u svoje granice i svoje parole. Energija nauke i znanja može ublažiti, pa i kompenzovati, nedostatak svakog drugog oblika energije. Usitnjenost naučno-istraživačkih institucija i programa ne samo da slabi mogućnost značajnih istraživanja, nego izmiče svakom vrednovanju. I tu, nažalost, nauka slijedi politiku: svaki je pogon suvereni entitet, svako je sebi kriterij i referentna tačka. Neophodno je razvijati treću misiju univerziteta. Treća misija univerziteta sastoji se od dvije dimenzije: društvene, civilne i ekonomske, koje treba da budu ravnopravne. Dakle, osim obrazovanja i istraživanja, Univerziteti treba da budu više angažovani u zajednici.¹⁹ Univerziteti u BiH treba da služe njenim potrebama, jer je priča o univerzitetu nerazdvojiva od njegove odgovornosti prema društvu i ekonomiji, dok s druge strane, ono što je novo je dubina i obim interakcije između zajednica i univerziteta. Treća misija univerziteta podrazumijeva i društvenu i ekonomsku dimenziju i to tako da one treba da budu podjednako značajne. Ona se zasniva na privatno-javnim partnerstvima, saradnji univerziteta, privrede i države.²⁰ Dominirajuće tehnologije postaju tehnologije ekonomske, političke, kulturne i svake druge dominacije.

Politička korupcija potiskuje političku socijalizaciju

Republika Srpska i BiH ulaze u novu fazu (ne)politike, u kojoj treba izaći iz ideoloških rovova. Dramatični sukobi i podjele u političkim strankama, raspoli, pregovori i trgovine rade se „ispod žita“, pa sve bude mutno, sivo i skriveno. Politička korupcija koalicije i izdaje principa u strankama su realnost, dakle koalicije svega i svakoga. Političke kampanje se pretvaraju u odijum u svrhu skretanja pažnje sa stvarnih pitanja, a kako bi se paralizovalo i ono malo intelektualnih, moždanih, umnih sposobnosti. Potrebna je moralna „veš mašina“ za političare. Iskustva iz svih borbi protiv korupcije potvrđuju da nije lako najaviti rat nemoralu u politici i političkoj nemoralnosti i izvući živu gla-

¹⁹ Duško Vejnović & Vladimir Stojanović, Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini na raskršću treće misije razvoja Univerziteta, u: Zborniku radova *Bosna i Hercegovina u izazovima različitosti* (Visoka škola Union u Mostaru, Udruženje Sport za sve, Banja Luka i Evropski defendologija centar Banja Luka, 2019.)

²⁰ *Ibidem*

vu. Od legitimnih i razumnih zahtjeva za čistom politikom, mali korak vodi na drugu stranu, u čistunstvo u politici. U politici u BiH najviše je gubitničke većine, uz dužno poštovanje određenih pojedinaca i grupa, jer živjeti principijelno, pošteno i pametno je najbrži put u siromaštvo. To je anticivilizacijski, sa narušenim svim ljudskim vrijednostima. Borba protiv sljepila i neznanja, koji se šire i prijete da ponište sve vrijednosti, vraća nas na početak, na pitanje odnosa prema dobru i zlu, prema moralu. U BiH je neophodan moralni preporod u svim strukturama i na svim nivoima. Primjer ljudskosti u odnosu na tolika nečovjštva, nažalost, za sada ne prolazi. Mala svjetiljka treba da veliki mrak pretvori u ništavilo i da „zlo dođe i prođe, a dobro se dobrim vraća”. Politička (ne)bezbjednost, politička korupcija, mijenjanje dresova iz stranke u stranku, upotreba i zloupotreba vlasti velika su opasnost za narod i građane u BiH. Slava uvijek pripada mučenicima, nikada dželatima. Svuda oko nas i među nama kruže i oni koji žele da nas vide pocijepane i razjedinjene. Treba pozvati sve na duhovnu budnost i mudrost. Svi oni koji iz borbe za vlast dijele narode bez obzira na rasu, vjeru i naciju, zbog svoje gordosti i sujete, treba da znaju da će ih kad-tad stići pravda, Božija pravda. Politika je oštra igra kada se igra u prvoj ligi, a dobar tim se ne rađa već mora da se napravi. Zavist je stvar moralnog nereda, a ljubomora stvar spoljnog nereda. Zajedništvo u Republici Srpskoj, BiH i regionu možemo graditi samo na jedinstvu ciljeva. Da bi se to postiglo neophodan je moralni preporod i maksimalna politička socijalizacija.

Politička socijalizacija je proces oblikovanja i prenošenja političke kulture (simbola, vrijednosti, normi, pravila, iskustava, znanja, vještina – politička memorija) na nove generacije. To mora da počne u ranoj životnoj dobi, ako društvo, pa i BiH, hoće da kasnije budu otvoreni, demokratski i stabilni. Politička socijalizacija je u funkciji održanja, jačanja i stabilnosti političkog sistema – postizanja konsenzusa o ključnim pitanjima (pokoravanje legalno izabranim organima vlasti). U BiH je niz generacija odrastalo i dozrelo u autoritarnoj političkoj kulturi, pa je zato teško očekivati da se one preorijentišu na demokratski način mišljenja, vjerovanja i ponašanja, jer je riječ o posve drugačijoj ljestvici vrijednosti i normi. Primarni (porodica) i sekundarni (škola, grupa vršnjaka, političke partije, mas-mediji itd.) činioци političke socijalizacije moraće da aktivno rade, kako bi se izvršio ovaj prelaz sa jednog na demokratski tip društva u BiH – od partikularnih prema univerzalnim normama. Po onome šta i kako rade (na primjer mas-mediji) ne bi se moglo zaključiti da su na putu ostvarivanja ovih zadataka. Tri vladajuće kliке u BiH (tzv. elite) stvaraju javno mnjenje kakvo im treba, jer imati povlašćen položaj (monopol) u medijima, znači isto što i imati uz sebe političku javnost! Javno mnjenje se više ne sluša, ono se stvara: medijska slika stvarnosti zamjenjuje

samu stvarnost! Onaj ko ima moć i vlast, ko ima pristup informacijama i ko poznaje tehnike ubjeđivanja, taj može da ubijedi bilo koga, da misli, vjeruje i čini bilo šta.²¹

Literatura

- Galston, William A. The populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*. Johns Hopkins University Press. Vol. 29, No. 2, April, 2018
- Kendall-Taylor, Andrea & Frantz, Erica. How Democracies Fall Apart. *Foreign Affairs*. Council on Foreign Relations, December 5, 2016
- Marković, Goran. Ustav Bosne i Hercegovine. u: Zborniku *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine-izabrani aspekti* (str.57-83). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Konrad Adenauer, Predstavništvo u Bosni i Hercegovini. 2009.
- Vejnović, Duško & Stojanović, Vladimir. Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini na raskršću treće misije razvoja Univerziteta. u: Zborniku radova *Bosna i Hercegovina u izazovima različitosti*.
- Visoka škola Union u Mostaru. Udruženje Sport za sve, Banja Luka i Evropski defendologija centar Banja Luka, 2019.
- Vejnović, Duško. *Politička kultura, dijalog, tolerancija i demokratija u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Klub studenata Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci i Evropski defendologija centar. Banja Luka, 2014.

²¹ Vejnović, *op. cit.*